

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

“ ____ ” _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра

зі спеціальності «Фінанси і кредит»

за темою:

«Державний борг України та його вплив на боргову безпеку країни»

Студентки 4 курсу

фінансово-економічного факультету

Єрмолюк К. О.

Науковий керівник:

к.е.н., ст. викладач

Коцюрубенко Г. М.

Одеса 2016 р.

АНОТАЦІЯ
дипломної роботи
«Державний борг України та його вплив на боргову безпеку країни»
на здобуття освітньо –кваліфікаційного рівня бакалавра
Єрмолюк К. О.
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, 2016 рік

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел.

У першому розділі дипломної роботи досліджено теоретичні основи формування державного боргу, зокрема розкрито сутність і класифікацію, визначено економічні наслідки функціонування державного боргу, розглянуто сутність і структуру механізму управління та обслуговування державного боргу, наведено індикатори виміру стану боргової безпеки.

У другому розділі роботи проведено аналіз передумов формування державного боргу, динаміки внутрішнього та зовнішнього державного боргу, здійснено оцінювання рівня боргової безпеки України.

У третьому запропоновано рекомендації щодо зміцнення боргової безпеки в Україні та окреслені напрями удосконалення боргової політики України.

Ключові слова: державний борг, дефіцит бюджету, механізм управління боргом, боргова безпека.

The diploma work consists of introduction, three chapters, conclusion, applications, and list of references.

In the first section of the thesis investigated theoretical bases of formation of public debt, in particular, the essence and classification, the economic consequences of the functioning of the public debt, the article considers the essence and structure of the management mechanism and maintenance of national debt, given the indicators measuring the state of the debt security.

The second section presents analysis of the prerequisites for the formation of public debt, the dynamics of domestic and external public debt, the estimation of the debt security of Ukraine.

In the third proposed recommendations for strengthening the debt security in Ukraine and identified areas of improvement of debt policy of Ukraine.

Key words: public debt, budget deficit, lack of debt management, the debt security.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ	7
1.1. Державний борг: сутність та класифікація	7
1.2. Складові елементи механізму управління державним боргом	14
1.3. Боргова безпека в системі економічної безпеки країни	23
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	30
2. 1. Аналіз передумов формування державного боргу України	30
2.2. Моніторинг стану боргової безпеки та її складових	38
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ	49
3.1. Ключові напрями забезпечення боргової безпеки в Україні	49
3.2. Основні завдання оптимізації боргової політики України	58
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Державна заборгованість – одна з характеристик сучасних національних економік. У теперішній час майже неможливо знайти державу, яка була б спроможна обходитися без запозичень. Використання державою позик зумовлено нестачею власних фінансових ресурсів, необхідних для виконання боргових зобов'язань, покриття дефіциту державного бюджету, фінансування проектів. За умови ефективного використання залучені ресурси можуть стати позитивним чинником економічного зростання. Проте в іншому випадку збільшення заборгованості може призвести до фінансової кризи, порушити макроекономічну стабільність.

Борг є важливим елементом кругообігу “доходи-витрати”. Коли в економіці зростають доходи, зростають, зростають і заощадження, які повинні бути використані домашніми господарствами, фірмами та урядом. Створення боргу – це механізм, за допомогою якого заощадження передаються економічним агентам, що здійснюють витрати.

В умовах формування та функціонування ринкової економіки України значно посилюється роль та значення такого компонента державних фінансів як державний борг. Негативними наслідками державного боргу є деформація економіки, гальмування розвитку реальних економічних процесів. В економіці України державний борг все більше набуває характеру не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми, яка прямо пов'язана з проблемою економічної безпеки країни, важливого значення набуває питання управління та обслуговування державного боргу в контексті дослідження впливу на боргову безпеку країни.

В дослідженні проблеми державного боргу, управління ним та впливу на боргову безпеку країни важливе місце займають праці вчених-економістів, зокрема О.Д. Василика, А.С. Гальчинського, В.О. Степаненка, В.М. Федосова, Т. Вахненко, Є. Гайдара, О. Заруба, З. Луцишина, В. Лисицького та інших.

Використання державою позик зумовлено нестачею власних фінансових ресурсів, необхідних для виконання боргових зобов'язань, покриття дефіциту державного бюджету, фінансування проектів. За умови ефективного використання залучені ресурси можуть стати позитивним чинником економічного зростання. Проте в іншому випадку, збільшення заборгованості може призвести до фінансової кризи, порушити макроекономічну стабільність

Дефіцит державного бюджету, залучення й використання позик для його покриття призвели до формування державного боргу в Україні. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також, відповідно, зростання витрат на його обслуговування зумовлюють необхідність розв'язання проблеми державного боргу, а відтак і пошуку шляхів удосконалення механізму його управління, адже, станом на сьогодні, борговий фактор є визначальним у процесі структуризації видатків бюджету та врівноваження платіжного балансу України.

З огляду на це, актуальною є проблема розгляду процесів формування державного боргу та напрямів зміцнення боргової безпеки України.

Метою даної дипломної роботи є дослідження основних тенденцій та специфічних особливостей формування державного боргу та боргової безпеки України, а також розробка рекомендацій напрямів зміцнення боргової безпеки України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі:

1. Розкрити економічну сутність державного боргу та боргової безпеки, теоретичні основи механізму управління державним боргом;
2. Оцінити стан та проаналізувати динаміку боргової безпеки України;
3. На підставі проведеного аналізу розробити рекомендації щодо шляхів зміцнення боргової безпеки та напрямів удосконалення боргової політики України.

Предметом дослідження є економічні відносини, які утворюються між державою та її кредиторами, в результаті чого формується державний борг та здійснюється його управління і обслуговування, а об'єктом є процес управління

та обслуговування державного боргу України.

При написанні дипломної роботи використовувались законодавчі і нормативні акти, які регулюють систему державного боргу, механізму його управління та розрахунку рівня боргової безпеки, матеріали Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, дані статистичних щорічників та інформаційно-аналітичних бюлетенів, наукова монографічна література, статті вітчизняних та зарубіжних вчених тощо.

Дослідження у дипломній роботі проводилося з використанням методів діалектичного пізнання розвитку і взаємозалежності соціальних гарантій населення та економічних процесів, що відбуваються в країні. Виконання поставлених завдань здійснювалося за допомогою методу структурно-логічного аналізу; історичного методу; методу аналізу й синтезу, індукції й дедукції; порівняльних статистичних характеристик.

ВИСНОВКИ

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг. Дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призводять до формування і значного зростання державного боргу. Державний борг є невід'ємною і важливою складовою державних фінансів.

Державний борг — сума прямих договірних зобов'язань органів державного управління перед економічними суб'єктами інших секторів економіки (резидентами) і зарубіжними кредиторами.

Боргова політика є важливою складовою фінансової політики уряду, а тому використання державних позик пов'язано з певними тактичними та стратегічними завданнями податкового та бюджетного регулювання економіки, фінансування бюджетного дефіциту та управління державним боргом.

Державний борг може виступати як засіб забезпечення безпеки або, навпаки, як фактор посилення загроз і ризиків. Тому лише застосування ефективної стратегії управління державним боргом сприятиме ефективному використанню запозичень і створить необхідні умови для оптимізації боргового навантаження.

Механізм управління державним боргом можна визначити як комплекс заходів, що здійснюються державою в особі уповноважених органів щодо визначення обсягів та умов залучення коштів, їх розміщення і погашення, а також забезпечення платоспроможності держави.

Політика управління державним боргом має базуватися на принципах безумовності, єдності, зниження ризиків, оптимальності структури, збереження фінансової незалежності, зниження вартості обслуговування державного боргу, прозорості.

З метою забезпечення платоспроможності держави, тобто можливості погашення боргів, застосовуються різноманітні методи коригування позикової політики, зокрема рефінансування боргу, реструктуризація заборгованості,

конверсія, консолідація, уніфікація, обмін за регресивним співвідношенням, відстрочка погашення, анулювання боргу, викуп боргу.

Боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі. Боргова безпека відображає якість здійснення боргової політики та реалізації механізму управління державним боргом.

Як свідчать статистичні дані показник державного боргу протягом останніх п'яти років продовжував зростати. Так, державний та гарантований державою борг, зрісши за підсумками 2014 – 2015 рр. на 269% до 1571,8 млрд. грн., становить 79,4% ВВП України і на 19,4 в. п. перевищує економічно обґрунтоване значення даного показника.

Відбуваються й структурні зрушення у складі державного боргу, зокрема зменшується частка гарантованого державою боргу. Поряд з тим, запозичення залишаються пріоритетним джерелом фінансування дефіциту бюджету, що зумовлює необхідність дослідження проблем управління державним боргом у тісному взаємозв'язку з проблемою дефіцитності бюджетних коштів для виконання запланованих у бюджеті програм та зміною боргової безпеки країни.

Аналіз витрат бюджету свідчить, що витрати на соціально-культурні цілі посідають перше місце серед витрат за функціональною класифікацією, зокрема найбільша питома вага припадає на витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення. Крім того, аналіз даних витрат у динаміці свідчить про тенденцію до постійного збільшення питомої ваги витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі витрат бюджету.

Неефективний механізм залучення позик, як джерела фінансування дефіциту основного фінансового плану України, та непродуктивне їх використання призвели до стрімкого зростання державного боргу, концентрації

платежів щодо його обслуговування й погіршення показників, що характеризують стан боргової безпеки держави.

Аналіз рівня боргової безпеки в Україні на основі оцінки порогових значень показників-індикаторів стану боргової безпеки, дають змогу охарактеризувати його як ризиковий.

Від так, дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання державного боргу в Україні та погіршення стану боргової безпеки. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також відповідно зростання витрат на його обслуговування обумовлюють необхідність вирішення проблеми державного боргу, а відтак і пошуку шляхів вдосконалення механізму його управління.

Оздоровлення фінансової системи України не можливе без розробки науково обґрунтованої стратегії формування і обслуговування ринку державних запозичень.

Необхідно добитися зменшення вартості позичкових коштів і, відповідно, вартості обслуговування державного боргу. Доходність державних цінних паперів має бути найнижчою порівняно з доходністю інших фінансових інструментів і депозитних ставок банків.

Оптимізація боргової політики України потребує розробки та впровадження цілісної стратегії, яка поєднуватиме завдання удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення боргової політики, коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом, інструменти радикального підвищення ефективності інвестиційної складової бюджетних видатків та довгострокові завдання переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних неборгових інструментів фінансування бюджетних видатків.

Лише ефективний менеджмент дефіциту державного бюджету та збалансована боргова політика можуть забезпечити міцне підґрунтя для неухильного економічного поступу та здійснення глибоких структурних соціально-економічних перетворень в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карлін М. І. Фінансова система України: Навч. посіб [Електронний ресурс]: М. І. Карлін// К.: Знання, 2007. — 324 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
— Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/00000000/finansi/finansova_sistema_ukrayini_-_karlin_mi.
— Назва з екрану
2. Фінанси: Підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
3. Артус М.М., Хижа Н.М. Бюджетна система України. Навчальний посібник [Електронний ресурс]: М. М. Артус, Н. М. Хижа // К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005.- 220 с. — Режим доступу: http://ualib.com.ua/b_122.html. — Назва з екрану
4. Финансы, денежное обращение и кредит: Учебник / М.В. Романовский и др.; Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. — М.: Юрайт- Издат, 2006. - 543 с.
5. Фінанси (теоретичні основи). Підручник М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін.; Під кер-вом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: МАУП, 2004. — 312 с.
6. Юрій С.І., Стоян В.І., Мац М.Й. Казначейська система: Підручник / Юрій С.І., Стоян В.І., Мац М.Й// - Тернопіль, 2002. — 394 С.
7. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України — Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17> — Назва з екрану
8. Сидоренко А. М. Теоретико-методичні основи формування державного кредиту та державного боргу/ А. М. Сидоренко//[Електронний ресурс]: Вісник Полтавської державної аграрної академії – Режим доступу www.pdaa.edu.ua/np/pdf5/12.pdf
9. Кучер Г.В. Державний борг: історія і сьогодення/ Г. В. Кучер // Фінанси України. — 1999. — №2. — с.16-22.

10. М. Макаренко, В. Дудченко. Сутнісно-структурна визначеність механізму регулювання державного боргу/ М. Макаренко, В. Дудченко//Вісник СУМДУ». – 2006, - №7(91). – с. 68-75

11. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. [Електронний ресурс]: Василик О. Д.// — К.:НІОС—2000 — Режим доступу до підручника.: <http://finance-library.com.ua/book.php?book=123>— Назва з екрану.

12. Романенко О. Р. , Огородник С. Я. , Зязюн М. С. , Славкова А. А. . Фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. — 2-ге вид., перероб. і доп./ О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн, А. А. Славкова// — К.: КНЕУ, 2003. — 387 с.

13. Сержанов В. В. Характеристика стану державного боргу України [Електронний ресурс]: — Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2011_32/statti/4_1.htm#_ftnref1 — Назва з екрану

14. Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013р. №1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738

15. Хаванов А. В. Критерії та показники економічної безпеки в умовах державної заборгованості та їх вплив на економіку України/ Хаванов А. В.// Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Том 2 – с. 374-378

16. Статистичні матеріали Міністерства фінансів України по стану державного боргу України, 2008-2011 рр. [Електронний ресурс]: — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=19837

8 — Назва з екрану

17. Статистичні матеріали Міністерства фінансів України про

стан виконання бюджету України, 2012-2015 рр. [Електронний ресурс]:
 — Режим доступу:
http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643 — Назва з екрану

18. Закон України «Про державний бюджет України», 2011-2015 рр. [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/> — Назва з екрану

19. Мелих О. Ю. Дефіцит державного бюджету як індикатор боргової безпеки України [Електронний ресурс]: / О. Ю.Мелих// Ефективна економіка. - № 4. – 2016. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4909>

20. Структура та динаміка державного боргу України / Г. В. Асадчий // Формування ринкових відносин в Україні. – К., 2002.

21. Барський Ю. М.,Олександренко І. В., Бардась В. М. Державний борг та боргова політика держави [Електронний ресурс]: — Режим доступу до докум.:www.nbuv.gov.ua/.../zbirnik_O_FN_5_C_ – Назва з екрану

22. Орленко О. В. Управління державним боргом в умовах дисбалансів світової економіки/ О. В. Орленко// Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції - 2011 - №2. – с. 16-18

23. Захарін С. В. Бюджетна політика інвестиційної активності [Електронний ресурс]: С. В. Захарін — Режим доступу до журн.: <http://www.niss.gov.ua> — Назва з екрану.

24. Особливості та пріоритети боргової політики України. [Електронний ресурс]: [Гальчинський А.С., Варналій З. С., Майстришин В. Я. та ін.]; відповідальний редактор А. Я. Жаліло. – К. – 2004. – с. — Режим доступу до журн.: <http://www.niss.gov.ua> — Назва з екрану.

25. Запатріна І. В. Бюджет розвитку в контексті забезпечення економічного зростання в Україні // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 43–55.

26. Коляда Т. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України / Т. А.

Коляда // Бізнес Інформ. – 2015. - № 2. – С. 215 – 222..

27. Грубляк О. М. Напрями управління державним боргом [Електронний ресурс]: О. М. Грубляк. — Режим доступу до журн.: <http://www.niss.gov.ua> — Назва з екрану.

28. Мельник О. П. Боргова політика держави [Електронний ресурс]: О. П. Мельник//— Режим доступу: old.btsau.net.ua/ua/edition.php?read=1327

29. Мацедонська Н.В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом / Н. В. Мацедонська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 3. – С. 732 – 735.

30. Матвійчук Н. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах / Н. М. Матвійчук, Н. Ю. Бурлачук, Л. М. Маршук // Молодий вчений. – 2015. - № 5-2 (20). – С. 31 – 34.

31. Рожкова Л. В. Програмно-цільове планування показників бюджету/ Л. В. Рожкова //Вісник податкової служби. – 2008. – № 41. – с. 48-50.

32. Мелих О. Ю. Бюджетний дефіцит та його вплив на стан боргової безпеки України / О. Мелих // Перші наукові читання пам'яті С.І. Юрія : збірник наукових праць [Тернопіль, 26 листопада 2015 р.] / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. – Тернопіль: Видавництво «Вектор», 2015. – С. 123 – 127.

33. Футерко О.І. Бюджетний дефіцит і державний борг: динаміка та основні проблеми управління / О.І. Футерко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 9 – 10. – С. 37 – 40.